

Till
Klimat- och miljöminister
Romina Pourmokhtari
kn.registrator@regeringskansliet.se

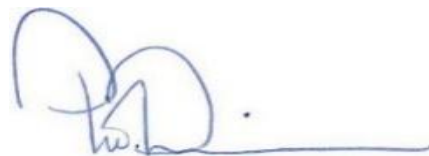
Frågor för en statlig utredning för att stärka de organisatoriska och finansiella förutsättningarna för kommunalt vatten och avlopp

I vårt remissvar till Va-beredskapstutredningens betänkande (Stärkt Va-beredskap, SOU 2024:82) hänvisar vi till frågor som behöver utredas för att stärka VA-sektorns långsiktiga finansiering.

I bilagan till detta brev har vi sammanställt de frågor och utmaningar som bör hanteras samlat i en statlig utredning.

Vi ser förstås fram emot en fortsatt dialog om dessa frågor.

Bästa hälsningar

Pär Dalhielm
Verkställande direktör Svenskt Vatten

Frågor i anledning av detta brev besvaras av undertecknad eller av Henrik Wingfors, henrik.wingfors@svensktvatten.se.

Svenskt Vatten är branschorganisationen för landets viktigaste livsmedelsproducenter och miljövårdsföretag – VA-organisationerna. Vår vision är att Sverige ska ha rent dricksvatten, friska sjöar och hav. Vi företräder alla 290 kommuners VA-organisationer. De förser 9,5 miljoner människor med rent vatten varje dag, året om.

Bilaga - Frågor att utreda för en statlig utredning för att stärka de organisatoriska och finansiella förutsättningarna för kommunalt vatten och avlopp

1. Bakgrund

Samhällen bygger på tillgång till vatten. Sveriges vatten- och avloppsinfrastruktur (VA-sektorn) står inför omfattande investeringsbehov. Stora delar av ledningsnäten är föråldrade. Samtidigt står vi inför ökade krav på beredskap, ett förändrat klimat, befolkningstillväxt och ökade miljökrav och hälsokrav på vattenförsörjning och avloppshantering. Många kommuner (och VA-organisationer) har begränsade finansiella och organisatoriska möjligheter att finansiera och genomföra de nödvändiga investeringarna. Klimatförändringarna riskerar att leda till försämrad råvattenkvalitet, ökade hälsorisker samt behov av ökad motståndskraft mot extremväder och annan påverkan. Denna utredning ska därför analysera hur investeringstakten i vatteninfrastrukturen kan ökas och föreslå konkreta åtgärder för en långsiktigt hållbar finansieringsmodell för Sveriges befintliga och framtida VA-infrastruktur.

Idag bedrivs VA i kommunal regi. Det sker i förvaltningsform, bolagsform eller som kommunalförbund. Det finns VA-bolag som ägs av flera kommuner. På stora och medelstora orter fungerar den nuvarande organisatoriska modellen relativt väl även om det finns kommuner där det är ansträngt. För mindre kommuner, ofta med ett vikande befolkningsunderlag och stora geografiska avstånd, är situationen annorlunda. Idag kan kommuner gå samman och på olika sätt samverka för att skapa redundans och ökad kapacitet. Flera utredningar har kunnat konstatera att nya krav, det stora investeringsbehovet och det eftersatta underhållet gör att mindre kommuners förutsättningar att klara sitt VA-uppdrag utmanas.

Svenskt Vatten uppskattar investeringsbehovet till minst 560 miljarder kronor (2021 års penningvärde) till år 2040 och att minst 10 miljarder per år av nödvändiga investeringar inte blir av. Sammantaget betyder det att investeringsskulden hela tiden ökar. Den dagliga driften och förmåga att hålla i gång verksamheten fungerar trots allt tillfredsställande över lag men Svenskt Vatten bedömer att denna förmåga successivt urholkas om inte investeringstakten kommer i kapp behoven. Det finns ett fönster på 5–10 år att skapa förutsättningar att öka takten men hur detta ska finansieras måste få bättre förutsättningar.

Taxan bör fortsatt vara grundmodellen för VA-finansiering men behöver utvecklas

Sveriges allmänna vattentjänster är idag avgiftsfinansierade med stöd av lag (2006:412) om allmänna vattentjänster och de som är avgiftsskyldiga inom verksamhetsområdet betalar för vatten och avlopp enligt den av kommunfullmäktige fastställda VA-taxan. Uppkomna momsintäkter tillfaller staten.

Faktum är att taxorna idag varierar kraftigt mellan kommunerna (skillnader på över 600%¹) till följd av naturliga förutsättningar som avstånd mellan anslutna fastigheter och historiska beslut. Så länge VA-taxorna höjs från relativt låga nivåer, är de privatekonomiska konsekvenserna för normalhushållet begränsade. Sannolikt kommer detta förhållande ändras. Med den takt som taxorna höjs, kommer skillnaderna att öka både i procent och monetära termer.

En VA-verksamhet har inte ett vinstsyfte vilket begränsar möjligheten att med hjälp av intäkter bygga kapital för framtida investeringar. Det gör att alla investeringar sker genom lånefinansiering och att verksamhetens ekonomi är starkt påverkad av marknadens räntenivåer, hur länge lånen binds och förutsättningar att låna upp på marknaden.

Sveriges VA-infrastruktur bedöms ha ett återanskaffningsvärde på 1200 Mdkr medan det sammantagna bokförda värdet på kommunnivå bedöms vara under 10% av återanskaffningsvärdet. Det omfattande investeringsbehovet kommer kräva betydande lånebehov och få avsevärd påverkan på den kommunala låneskulden. Detta samtidigt som kapitalkostnaden för Sveriges VA bedöms uppgå till 70% av den totala VA-kostnaden (VA-avgiften) år 2040. Detta antas skapa inlåsnings effekter, ränterisker och på sikt möjligen påverka det ekonomiska utrymmet för drift och underhåll över tid. Både Riksrevisionen i sin granskning (Tillgången till kommunalt vatten och avlopp – statens insatser för allmänna vattentjänster, RiR 2025:2) och Va-beredskapsutredningen (SOU 2024:82) har konstaterat att de ekonomiska och organisatoriska förutsättningar brister för att klara investeringsbehoven fullt ut.

Utgångspunkten för utredningen bör vara att finansieringen av VA i huvudsak ska ske med en kommunalt fastställd taxa (avgiftsfinansiering) men att finansieringsmodellen behöver framtidssäkras och utvecklas.

Andra utredningar, nya EU-krav, klimatförändringarna och näringslivets behov innebär ökade investeringsbehov

I Va-beredskapsutredningens betänkande Ökad va-beredskap (SOU 2024:82) föreslås ett antal åtgärder som kommer att leda till ökade, men nödvändiga, kostnader för VA-organisationerna för att klara sitt grunduppdrag i vardag och i kris och krig. I sitt betänkande pekar Va-beredskapsutredningen på de finansiella och organisatoriska utmaningar för Sveriges kommuner att klara framtidens VA-försörjning. Långtgående förslag gällande finansieringsformer låg dock utanför kommittédirektivet och hanterades inte inom utredning.

Regeringen valde att inte gå vidare med det förslag till infrastrukturundantag för ränteavdrag som finns i betänkandet Förbättrade ränteavdragsmöjligheter för företag (SOU 2024:37). Skillnaden för möjlighet till ränteavdrag för de VA-bolag som äger infrastrukturen i bolag respektive i kommunal förvaltning kvarstår därför och leder till negativa effekter för de bolagen. Denna skillnad bör rättas till så att likvärdiga skatteregler uppstår.

¹ Från 340 kr/månad i lägsta till 2099 kr/månad i högsta bruksavgift för år 2025 för typhus A (villa).

I en rapport framtagen av Svenskt Näringsliv 2025 – Ett robust VA-system för ett konkurrenskraftigt näringsliv – konstateras VA-sektorns kommande kris beroende på brister i underhåll och investeringar. Även det konkurrensutsatta svenska näringslivet har behov av en fungerande VA-försörjning.

Klimatförändringarnas effekter i form av fler skyfall och längre perioder av vattenbrist innebär nya risker för VA- sektorn att hantera. Bristande klimatanpassning lokalt får ofta negativa effekter i form av ökat tryck på dagvattenhantering.

VA-sektorn möter också nya miljökrav, ofta beslutade på EU-nivå. Både dricksvattendirektivet, (EU) 2020/2184, som det reviderade avloppsdirektivet, (EU) 2024/3019, innebär ökade krav och kostnader.

I alla kommuner, men särskilt i mindre, är också kompetensförsörjningen en långvarig utmaning vilket på sikt äventyrar VA:s uppdrag. Utan kompetent personal undermineras möjligheter att genomföra investeringar, underhåll samt att möta nya krav.

2. Uppdrag

En utredning bör utreda åtgärder och föreslå nödvändiga författningsändringar inom följande områden:

Kartlägga investeringsbehoven

- Analysera statusen på Sveriges vatteninfrastruktur och identifiera de mest akuta behoven.
- Analysera näringslivets behov av fungerande VA-tjänster för att stärka svensk konkurrenskraft.
- Bedöma framtida investeringsbehov utifrån klimatförändringar, urbanisering, beredskap, ökade krav till följd av EU-direktiv och demografiska faktorer.
- Utvärdera effekterna av nya och kommande EU-direktiv samt nationella miljö- och hälsoföreskrifter på investeringsbehoven.

Analysera finansieringsmöjligheter

- Bedöma kommunernas ekonomiska förutsättningar att finansiera VA-investeringar genom taxor och lån.
- Undersöka och föreslå alternativa finansieringskällor, såsom statliga stöd, pensionsfonder och andra finansieringsmöjligheter såsom principen om "förorenaren betalar".
- Analysera och ge förslag på hur ett infrastrukturundantag för ränteavdrag ska utformas.

- Identifiera möjliga åtgärder för att komma till rätta med de växande skillnaderna i VA-avgifter mellan kommuner i syfte att skydda socioekonomiskt svaga fastighetsägare och skapa förutsättningar för ett fungerande näringsliv i alla Sveriges kommuner.

Utreda åtgärder för att påskynda investeringarna, såsom

- Utvärdera huruvida ett utjämningsystem för VA-taxor är lämpligt och analysera eventuella effekter vid utebliven utjämning.
- Analysera och föreslå huruvida staten kan bidra till att säkerställa tillräckliga investeringar, exempelvis genom investeringar från AP-fonderna, statliga lånegarantier, räntebidrag och/eller låneprogram.
- Föreslå hur incitament kan stärkas för kommuner och regionala aktörer att öka investeringarna.
- Bedöma behovet av en särskild beredskapsfond för att hantera klimatrisker kopplade till vattenförsörjning och avlopp.
- Utreda hur staten kan skapa incitament och bättre följa upp kommunernas investeringar i VA.

Analysera och ge förslag på hur VA-sektorns organisatoriska förutsättningar kan stärkas, såsom

- Kartlägga i vilken omfattning det kommunala ansvaret för drift och underhåll av vatten och avloppsanläggningarna bedrivs likvärdigt och på ett för kommunen framtidssäkert sätt.
- Utreda vilka organisatoriska förutsättningar som måste vara uppfyllda för att en VA-organisation ska klara sitt grunduppdrag.
- Utreda hur förutsättningar för kommunal, länsvis eller regional samverkan runt VA kan förverkligas.
- Utreda och ge förslag på hur kompetensförsörjning av VA kan förstärkas.
- Utvärdera förutsättningarna för nuvarande beslutsordning med kommunala beslut om taxa i tillräcklig grad säkerställer finansiering av VA i framtiden i alla kommuner.

3. Genomförande och dialog

Utredningen bör genomföra en bred dialog med berörda aktörer, inklusive kommuner, regioner, branschorganisationer, forskare och näringsliv.

4. Konsekvensanalys och samråd

Utredningen bör analysera de ekonomiska, sociala och miljömässiga konsekvenserna av sina förslag, särskilt avseende VA-taxor, kommunal ekonomi och tillgången till rent vatten i hela landet. Konsekvensanalysen ska belysa såväl nationella (statliga) konsekvenser, såsom lokala (kommunala) konsekvenser.

Utredaren bör anlita expertis och genomföra studiebesök i länder med framgångsrika modeller för VA-finansiering och investeringar.

Utredaren bör under arbetet samråda med relevanta och berörda statliga myndigheter, företrädare för kommunsektorn och näringslivet.